

Kościół parafialny pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Kraśniku – nowe ustalenia badawcze po I etapie badań – 2008-2009

Halina Landecka

*Politechnika Lubelska, Wydział Budownictwa i Architektury,
Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego*

Streszczenie: Kraśnik należy do najstarszych miast na Lubelszczyźnie – badania archeologiczne potwierdzają, że w XIII wieku istniała tu osada z zamkiem i kościołem Prawa miejskie nadane zostały w roku 1377, gdy miasto należało do rodu Gorajskich. Murowany kościół, ufundowany został przez rodzinę Tęczyńskich ok. 1448 r. Dziś odpowiada mu wykonane z gotyckiej cegły prezbiterium, do którego w kolejnej fazie dobudowana została zakrystia i skarbiec. W 1461 r. do Kraśnika sprowadzono z Krakowa zakon kanoników regularnych, którzy zbudowali klasztor i rozbudowali kościół. Z kamiennych bloków wzniesiona została nawa główna i nawy boczne, a gotycki kościół został włączony w nową bryłę. Kolejne przebudowy prowadzone są w I połowie wieku XVI (podwyższenie murów, nowe sklepienia, renesansowe dekoracje wnętrza, polichromie, kaplice grobowe). Po zniszczeniach kościoła w wojnach szwedzkich i przejęciu kościoła przez rodzinę Zamojskich, dokonana zostaje przebudowa w stylu barokowym (nowe szczyty w elewacjach, budowa kaplicy – w której zachowała się data - 1657). W 1864 roku, po kasacie zakonu, kościół został zajęty przez władze rosyjskie. Zniszczony przez pożary wymagał napraw (elewacje, dach). W roku 1911 odnotowany jest ostatni etap zmian – nadbudowa wieży zegarowej. Kościół w Kraśniku ze swoją 600 letnią historią od lat przyciągał badaczy architektury. W 1986 r. odkryte zostały dwie arkadowe nisze z romańską kolumną, ceglana krypta grobowa, fragmenty posadzki kamiennej. W 2007 roku rozpoczęty został remont elewacji kościoła. Pierwsze prace przy usuwaniu tynku ujawniły, że znakomicie zachowane są kamienne bloki i detale architektoniczne z najwcześniejszych faz budowy (fragmenty gotyckiego szczytu, kamienne obramienia okien, lico murów). Badania konserwatorskie, archeologiczne i architektoniczne we wnętrzu kościoła, w poziomie fundamentów, poddasza i elewacji pozwoliły na odkrycie nowych elementów i pełniejsze ustalenie etapów budowy świątyni. W oparciu o wyniki badań podjęto decyzję o przywróceniu – rzadkiej na Lubelszczyźnie – gotyckiej formy kościoła, ekspozycji ceglano-kamiennego lica najstarszego kościoła, jego kamiennej bryły (z II fazy), z pięknym gotyckim szczytem schodkowym, portalem, wysokimi oknami i detalami architektonicznymi. Prowadzone w związku z remontem badania są kontynuowane, co pozwoli poszerzyć wiedzę o historii budowlanej kościoła, klasztoru i miasta.

Słowa kluczowe: Badania architektoniczne, konserwacja, gotyk, klasztor, kanonicy regularni.

Kraśnik należy do najstarszych ośrodków miejskich na Lubelszczyźnie. Badania archeologiczne potwierdzają, że w XIII wieku istniała tu osada z zamkiem i kościołem w granicach obwarowań. Nadany przywilejem królewskim rodowi Gorajskich, otrzymał prawa miejskie w roku 1377, choć jak wskazują badacze lokacja miasta na prawie polskim mogła nastąpić już wcześniej. Historyczne materiały źródłowe odnotowują fakt istnienia wcześniejszego drewnianego kościoła pod wezwaniem św. Pawła, przynależnego do parafii w Stróży¹. W 1403 roku pojawiają się pierwsze wzmianki o funkcjonowaniu parafii Kraśnik obejmującej Stróżę i Rzeczycę.

Z pewnością istniał już tu kościół, gdyż jak podano złożono w nim ciało Jana Tęczyńskiego zmarłego w 1470 roku.

Od początku wieku XV do połowy wieku XVI miasto pozostawało w rękach Tęczyńskich herbu Topór. Stało się to za sprawą zaślubin Andrzeja Tęczyńskiego z Anną Gorajską.

Budowa najstarszego murowanego kościoła, pod późniejszym wezwaniem Najświętszej Panny Marii i św. Augustyna, została podjęta w pierwszej połowie XV wieku przez syna - Andrzeja (zwanego Rabsztyńskim, dla odróżnienia od ojca, także Andrzeja). Z dotychczasowych i obecnych badań kościoła kraśnickiego wynika że najstarsza część świątyni (obejmująca wzniesione z cegły gotyckiej prezbiterium), powstała prawdopodobnie około 1448 roku.

W kolejnej fazie funkcjonowania kościoła dobudowano parterową zakrystię oraz skarbczyk z wąskimi i mniejszymi okienkami, wykuto wejście do kościoła w jego ścianie bocznej, a od północy drzwi do zakrystii zabezpieczono drewnianymi belkami wsuwany w ościeża otworu.

Data kolejnego etapu rozbudowy nie jest ściśle ustalona lecz musiało to nastąpić przed rokiem 1469. Przypisuje się ją Janowi z Tęczyna Rabsztyńskiemu, synowi Andrzeja, fundatorowi klasztoru kanoników regularnych, sprowadzonych do Kraśnika z Krakowa w roku 1469.

Jan Rabsztyński, wspierany w tej inicjatywie przez stryja Jana Tęczyńskiego, uczynił to w intencji zbawienia duszy swego tragicznie zmarłego ojca, zabitego w okrutny sposób przez mieszczan krakowskich w roku 1461.

Do ceglanego kościoła dobudowana została z ciosów kamiennych nawa główna i nawy boczne z kruchtą od strony południowej, a starszy, ceglany kościół został przesklepiony i włączony w nową bryłę jako prezbiterium.

W opisach źródłowych jest także mowa o wznoszeniu przez zakonników drewnianego klasztoru co może sugerować, że rozbudowa kościoła mogła nastąpić nieco wcześniej - przed ich przybyciem. Zakon liczył wówczas 10 zakonników (z przeorem – Janem Beytom) i wchodził w skład kongregacji krakowskiej funkcjonującej przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu.²

Kanonicy wyróżniali się twórczym działaniem w zakresie gromadzenia zasobów bibliotecznych, zajmowali się rękopiśmiennictwem teologicznym i liturgicznym.³

¹ Parafia występuje w źródłach już w okresie 1325-1374 – wg danych zawartych w: R.Gapski, *Kraśnik-studium historyczno-urbanistyczne*, PP PKZ O/Lublin, 1984, mps w zbiorach archiwum WKZ w Lublinie, str. 11-14.

² ibidem, str.21.

³ E.Zielińska, *Kultura intelektualna kanoników regularnych z klasztoru w Kraśniku 1469-1563*, wyd. UMCS, Lublin 2002, str. 28.

Kolejna przebudowa kościoła i klasztoru, wiązana z fundatorem Janem Gabrielem Tęczyńskim - wojewodą sandomierskim, datowana jest na lata 1527-1541 (ten rok wyryty jest na portalu ambony)⁴. Świątynia została podwyższona w murach, założone zostały nowe sklepienia, wbudowano nowy chór i ambonę, dodano detale i elementy wystroju w stylu renesansowym, ściany pokryte zostały polichromiami.⁵ Przy chórze zostały wzniesione dwie rodowe kaplice grobowe⁶.

W roku 1531 Jan jest także fundatorem kościoła św. Ducha w Kraśniku lecz wkrótce po śmierci synów - Stanisława i Jana Baptysty, w roku 1563, kończy się okres dziedzictwa rodu Tęczyńskich w Kraśniku.

Z dalszymi losami kościoła kraśnickiego związane są kolejno rody: Słuckich, Radziwiłłów, Zamoyskich.

W 1604 roku Kraśnik zostaje włączony do Ordynacji Zamojskiej i aż do II połowy XIX wieku kolejne przebudowy wiążą się z działaniami tej rodziny.

W latach 1622-1636 następuje także powiększenie zabudowy miasta, które aż do XIX wieku pozostaje własnością prywatną.

Szczególnie istotna jest faza kolejnej przebudowy kościoła w roku 1657 (data na kaplicy), gdy świątynia została spalona i zniszczona wskutek napaści szwedzkiej. Uszkodzony został gotycki szczyt nad nawą główną, wewnątrz wymagało gruntownego remontu.

Zamoyscy przebudowali kościół w stylu barokowym, dokonując zmian w wystroju elewacji (nowe szczyty) i wnętrza, a także w strukturze budowli.

Zrealizowana zostaje budowa kaplicy wschodniej z wprowadzeniem pomieszczenia biblioteki i oratorium.

Kolejne lata historii świątyni nie przynoszą już znaczących przekształceń. Pożary trawiące budynek (1678, 1735, 1771) powodowały głównie zniszczenia dachu, który aż do wieku XIX pokryty był gontem.

W trakcie remontu kościoła, w latach 1824-25, następuje przebudowa więźby dachowej z obniżeniem poziomu kalenicy i wprowadzeniem pokrycia z dachówki ceramicznej.

W 1864 roku dochodzi do kasaty klasztoru kraśnickiego – najliczniejszego wówczas (po krakowskim Kazimierzu) pod względem liczebności zakonników. Zespół klasztornych nieruchomości został podzielony i w części zajęty przez władze rosyjskie. Źródła odnotowują dwa kolejne pożary kościoła i klasztoru w 1877 i 1883 roku, po których podejmowane były prace remontowe i naprawcze, w trakcie których wymieniono tynki, a dach pokryto blachą.

Ostatni etap zasadniczych przekształceń kościoła przypada na rok 1911 i wiąże się z nadbudową wieży z zegarem nad kruchtą i ustawieniem figury Matki Bożej. W okresie powojennym w budynkach klasztoru funkcjonowała nadal szkoła, wprowadzona tu w latach 30. XX w. W 1981 roku całość założenia ponownie przeszła na własność parafii.

⁴ Jan Gabriel Tęczyński był bratankiem Andrzeja i synem Jana Tęczyńskiego.

⁵ E.Piondło, *Kościół parafialny w Kraśniku (architektura)*, PKZ Sp. z o.o., Lublin 1991, str 15-26.

⁶ w kaplicach umieszczono w okresie późniejszym nagrobki: Stanisława Gabriela Tęczyńskiego (1550) i Jana Gabriela Tęczyńskiego (1552).

Kościół kraśnicki, ze swoją niemal 600 - letnią metryką, wykonany z kamienia i cegły, z czytelnymi nawarstwieniami stylów, elementami architektonicznymi sięgającymi od gotyku po barok od lat przyciągał badaczy – historyków i architektów. Już w początku XX wieku Adolf Szyszko-Bohusz podjął próbę rysunkowej rekonstrukcji gotyckiej formy kościoła⁷.

W 1986 roku, w trakcie prac konserwatorskich i demontażu nagrobka Andrzeja Koźli⁸, przy północnej ścianie nawy dokonane zostało odkrycie kamiennych elementów architektonicznych : dwóch niszy arkadowych z przesklepieniem łukowym wspartym na kolumnie wykonanej z piaskowca, z prostą w detalu głowicą i bazą. W trakcie badań architektonicznych, po zdjęciu fragmentu posadzki, ujawniono występowanie sklepionej, ceglanej krypty grobowej z zachowanymi pochówkami w trumnach. Odslonięty został również fragment starej kamiennej posadzki z kwadratowych płyt wapiennych, której poziom ustalono na ok. 50 cm poniżej obecnego poziomu podłogi nawy.⁹

Choć historia zespołu klasztornego i kościoła kraśnickiego jest niezwykle złożona i ciekawa, niestety dotychczas nie było możliwości przeprowadzenia kompleksowych badań architektonicznych i archeologicznych.

W roku 2007, z inicjatywy proboszcza parafii w Kraśniku rozpoczęte zostały przygotowania do remontu elewacji. Pierwsze prace związane z usuwaniem cementowych tynków z elewacji zachodniej kościoła ujawniły znakomicie zachowane lico kamiennych ciosów, stanowiących strukturę murów kościoła.

Spod tynku wyłoniły się także zachowane fragmenty detali gotyckiego wystroju elewacji, a badania sondażowe na pozostałych elewacjach potwierdziły dobry stan zachowania kamiennej struktury naw i ceglanoego prezbiterium. Według wstępnej oceny potwierdzona została możliwość pełnego odsłonięcia lica murów oraz detali architektonicznych z wcześniejszych faz budowli.

Te założenia spowodowały konieczność podjęcia pełniejszego rozpoznania obiektu pod kątem faz jego powstania i uzupełnienia dotychczasowej wiedzy o jego historii. Prace badawcze i archeologiczne bieżąco podejmowane w ramach kolejnych etapów odsłaniania lica murów i prac budowlanych przynosiły kolejne odkrycia.

W ramach obowiązków służbowych, we współpracy z dr Romanem Zwierzchowskim, konserwatorem mgr Moniką Konkolewską, w konsultacji z prof. Marią Brykowską i prof. Andrzejem Kossem analizy wyników badań i ich bieżącej rejestracji podjęli się specjaliści z urzędu konserwatorskiego w Lublinie – Andrzej Kasiborski, Halina Landecka i Barbara Stolarz.

Nowe ustalenia uzyskane w trakcie wstępnych prac skłoniły do przeprowadzenia w pierwszej kolejności szczegółowej analizy dostępnych wątków murów w strefie poddasza i więźby dachowej.

⁷ rysunek w: *Sprawozdania Komisji do badania Historii Sztuki w Polsce*, t. IX, z. 1,2 Kraków 1915.

⁸ prace konserwatorskie przy nagrobku prowadził wówczas mgr Andrzej Komodziński, proboszczem parafii ks. Stanisław Szczuka.

⁹ W. Koziejowski, T. Michalak, S. Siwek - *Badania historyczne i architektoniczne podwójnej wnęki z kolumnką znalezionej w kościele parafialnym p.w. N.P. Marii i św. Augustyna w Kraśniku, woj. lubelskie*, PAZ ABRYŚ sp. z o.o., Lublin, luty 1986 r.

W ich wyniku potwierdzone zostały dotychczasowe wnioski, iż najstarszą częścią istniejącej budowli jest obecne prezbiterium. Pierwotny kościół (datowany przed 1448 r.) był obiektem jednonawowym, murowanym z cegły gotyckiej, oskarpowanym. Skarpy w elewacji zachodniej – frontowej ustawiono równo z jej licem, pozostałe – narożnie lub prostopadle do ścian. Front zwieńczony był szczytem, z którego pozostały fragmenty murów fasady zachowane w poziomie poddasza. Pierwotnie wewnątrz przekryte było stropem belkowym, o czym świadczą wyprowadzone w murach prezbiterium gniazda. Obiekt był otynkowany warstwą miękkiej wapiennej wyprawy, której duże fragmenty zachowały się na ścianie południowej i szczytowej, w poziomie obecnego poddasza. Nie jest znana data otynkowania murów, musiało to nastąpić w niewielkim odstępnie czasu od ich wzniesienia. W pierwotnym zamyśle lico ceglane miało być eksponowane o czym świadczą układy warstw cegieł z wprowadzanymi zendrówkami, a także charakterystyczne dla gotyku staranne fugowanie spoin. Nie można wykluczyć, że w trakcie realizacji świątyni odstąpiono z nieznanym powodów od pozostawienia nieosłoniętych wątków.

W dotychczasowych analizach historii rozwoju obiektu – począwszy od Szyszko-Bohusza i powtarzanych w kolejnych opracowaniach – uznawano, że powstanie zakrystii i skarbcza nastąpiło w dwóch etapach, co wynikało głównie z analizy sklepień nad piętrem. W opinii autorów niniejszych ustaleń, w pierwotnym założeniu - tak pod względem funkcjonalnym jak i komunikacyjnym – oba pomieszczenia wymurowano jako jedno założenie. Świadczą o tym odsłonięte w trakcie prac węzły wskazujące na powiązania murów, a także porównane profile żeber sklepień krzyżowo-żebrowych wspartych na wspornikach. Ostateczne potwierdzenie tej wersji ustaleń nastąpiło po usunięciu tynków z elewacji północnej zakrystii i skarbczyka. Analiza wątku ceglanoego pozwoliła także określić chronologię rozwoju tej części obiektu w zakresie jego wysokości.

W trakcie prac związanych z wykonywaniem ogrzewania podłogowego i wymianą zniszczonej posadzki w prezbiterium, zakrystii i skarbcu dokonano znaczących odkryć archeologiczno-architektonicznych. W strefie prezbiterium zlokalizowano dwie krypty (jedna z zachowanymi szczątkami, druga częściowo zniszczona) o układzie niezależnym od rzutu prezbiterium.¹⁰

W pomieszczeniu skarbcza, w jego południowo-wschodnim narożu, odkryto fragment muru w formie $\frac{1}{4}$ okręgu o średnicy ok. 3 m, przeciętego murami fundamentowymi zakrystii i prezbiterium. Mur wzniesiono z kamienia wapiennego, z odsadzką, na której wzniesiony został mur z cegły na zaprawie wapiennej. Na koronie muru zachowały się dwie warstwy cegieł gotyckich z fragmentami tynku stanowiącego wyprawę zewnętrzną. Wnętrze obiektu wypełniono warstwą gładów i zasypką gruntową. Na obecnym etapie rozpoznania nie ustalono przeznaczenia i funkcji obiektu. Nie znaleziono kontynuacji murów budowli okrągłej od strony wnętrza prezbiterium, ani związków budowli z bryłą kościoła lub klasztoru. Pewnym jest, że nieznanym obiekt został zniszczony w trakcie wznoszenia murowanego gotyckiego kościoła (obecne prezbiterium) oraz zakrystii ze skarbcem, co świadczy o jego wcześniejszym datowaniu. Możliwe, że są to fragmenty budowli związanej

¹⁰ układ krypt ma kierunek południowy wschód – północny-zachód. Szczegółowe dane zawarte są w opracowaniu wyników badań archeologicznych auy. S.Gołuba. 2009.

z najstarszym drewnianym kościołem, o którym wzmianki pochodzą z 1403 roku.¹¹

Kolejny etap mający kapitalne znaczenie dla rozwoju świątyni otwiera przybycie do Kraśnika zakonu Kanoników Regularnych Loretańskich z Krakowa. Wówczas to dzięki fundacji Jana Tęczyńskiego (Rabsztyńskiego), około 1460 roku, wzniesiono trójnawowy pseudo-halowy, założony na wydłużonym prostokącie korpus główny. Istniejący jednonawowy, gotycki kościół ceglany przejął funkcje prezbiterium. Nowy obiekt wzniesiono z bloków kamiennych, licowanych z obu stron, co widać wyraźnie w poziomie poddasza. Równocześnie od strony południowej wystawiono piętrową kruchtę z kamienną klatką schodową zlokalizowaną w ścianie wschodniej.

Schody prowadziły nad nawę boczną. Dodatkową klatkę zlokalizowano w ścianie nawy północnej, w miejscu styku ze skarbczykiem. Pozostałości jej zachowały się na drugiej kondygnacji. Środkowa nawa – najwyższa – obsługiwana była z omawianej powyżej klatki.

Elewacja frontowa została zwieńczona szczytem schodkowym, trójpolowym nad nawami bocznymi i siedmiopolowym w części środkowej – nad nawą główną. Płyciny zamknięte łukiem w ośli grzbiet przedzielono żebrami zwieńczonymi pinaklami.

Do kościoła prowadziły trzy wejścia zdobione ostrołukowymi profilowanymi portalami. Do czasów obecnych zachowały się dwa: oryginalny w kruchcie południowej i w elewacji zachodniej (o częściowo przekształconej formie kształtu łuku nadającej mu charakter renesansowy).

W związku z pracami budowlanymi przy elewacji północnej, w strefie styku ściany nawy ze skarbczykiem, na poziomie wyższej kondygnacji (poziom obecnego chóru nad zakrystią i skarbcem, odsłonięto przejście – ostrołuczny otwór drzwiowy zapewniający funkcjonalne przejście z klasztoru do kościoła. Potwierdzają to odkryte i zachowane na elewacji północnej i we wnętrzu nawy gify i poziomy kamiennego spocznika. Nie jest znana forma samego przechodu (galeria? obudowany korytarz?) – niezbędna jest kontynuacja badań klasztoru w szczególności w obrębie najstarszego skrzydła zabudowań. Nie ustalono także dokąd prowadziło przejście nad nawą (dawny chór?) i jakie było jego powiązanie komunikacyjne z poziomem kościoła. Niezbędne są dodatkowe odkrywki badawcze na wewnętrznej ścianie nawy północnej.

Całość budowli w tej fazie jej istnienia wieńczył prosty gzyms koronujący przechodzący w tym samym poziomie ze ścian bocznych na front naw. Możliwe, że analogiczny detal występował pod szczytem nawy głównej, podkreślony kamiennym fryzem z malowanymi w kolorze ceglastym wypełnieniami arkadek. Zapewne malowane były również płyciny w szczycie (b. drobne fragmenty malatury odkryto w trakcie czyszczenia kamienia).

W tym samym okresie wykonano nową stolarkę okienną, wstawiając ją także do istniejącego kościoła. Konstrukcja polegała na wykonaniu kamiennych, profilowanych węgarów i ostrołukowych nadproży. Okna były przeszlone w ołowiu.

¹¹ we wstępnej ocenie prof. Marii Brykowskiej mogła być to konstrukcja okrągłej klatki schodowej związanej z funkcjonowaniem klasztoru.

W późniejszym okresie (możliwe w początku XVI w.) zmniejszono otwory okienne, wstawiając ścianki podparapetowe do wysokości dolnych kwater. Z uwagi na zachowaną konstrukcję przeszklenia, a także na estetykę wnętrza, okna zachowano w iluzyjnej formie – domalowując „brakującą” stolarkę. W trakcie budowy kaplicy (około połowy XVII w.) powtórzono ten zabieg w górnej części okien. Po wymianie średniowiecznej konstrukcji stolarki, zachowano fragmenty malowane. W trakcie prac przy elewacji północnej odsłonięto kamienne węgary i fragment profilowanego słupka zachowany w jednym z okien. Od strony południowej, w skrajnej osi zachodniej odsłonięto kompletne profile kamieniarki okna, zachowane do dzisiejszych czasów pod tynkiem. Piękne kamienne okno maswerkowe ze starannie wyprowadzonymi profilami ramy odsłonięto wścianie wschodniej prezbiterium. Powyższe odkrycia pozwalają na pełne rozpoznanie detalu oraz wykonanie rekonstrukcji okien – w formie w jakiej zostały zaprojektowane w 2 poł. XV w.

Należy wskazać, iż jak wynika z analizy struktury murów i układu ciosów kamiennych, pierwotnie nie przewidywano wystawienia oskarpowania naw. Można przypuszczać, iż zamontowanie więźby dachowej lub obciążenie jej śniegiem, spowodowało przesunięcie bloków kamiennych na narożnikach naw bocznych (o czym świadczy układ odsłoniętej struktury murów w narożu północno-zachodnim). Tylko dzięki zastosowaniu przy wznoszeniu budowli dużych bloków kamiennych nastąpiło jedynie ich przesunięcie względem siebie, a nie zawalenie struktury muru. Obawa powstania awarii konstrukcyjnej, a nawet zawalenia się fasady spowodowała konieczność niezwłocznego wsparcia budowli, co dokonano poprzez wprowadzenie skarp wykonanych z kamienia. Zapewne dysponowano jeszcze analogicznym budulcem, gdyż od frontu starano się dopasować montaż bloków do poziomów kamienia i spoin. W górnych częściach, odstąpiono jednak od tak dokładnego zespolenia. W elewacji północnej nie przywiązywano już wagi do efektu estetycznego, dodatkowo wprowadzając lokalnie cegłę. Wówczas także wykonano cokoły i kamienne opaski obramiające okna (nie stwierdzono ich występowania pod skarpami). O potwierdzeniu przyjętego założenia może także świadczyć częściowe przysłonięcie profilowanych listew dekorujących szczyt fasady.

W początkach XVI w. z inicjatywy i fundacji Jana Gabriela Tęczyńskiego nastąpiła przebudowa kościoła. Analiza wątków murów pozwoliła określić jej zakres – podwyższono (nadbudowano cegłą na wysokość ok. 1 m) mury prezbiterium i nawy głównej, usunięto na szerokości nawy kamienny szczyt schodkowy (pozostawiając go przy nawach bocznych). W jego miejsce wystawiono z tej samej cegły nowy szczyt zamknięty półkolistym, ze spływami wolutowymi po bokach. W dolnej części szczytu znajduje się cokół artykułowany płytkami prostokątnymi wnękami, na których oparto cztery (parzyste) pilastry podtrzymujące przerwane gzymsowanie. Okres prowadzenia remontu, a także barokowa forma szczytu może wskazywać, iż jest to późniejsze rozwiązanie.

Zapewne w tym okresie wykonane zostały w nawie głównej i bocznych sklepienia sieciowe ze zwornikami. Spływy żeber na ścianach naw bocznych obecnie nie opierają się bezpośrednio na wspornikach – ich dolne partie są „zatopione” w tynku. W trakcie prac związanych z wymianą posadzki w nawie bocznej, przy ścianie północnej wykonano poniżej obecnego poziomu posadzki odkrywkę architektoniczną. Pod warstwą tynku odkryto nieregularny ceglany wątek w układzie wozówkowym, a po penetracji w głąb struktury murów stwierdzono opłaszczenie

ściany kamiennej (od wnętrza) dwoma warstwami cegieł. Z uwagi na ograniczoną wielkość stanowiska badawczego nie udało się potwierdzić (lub zanegować) występowania pilastrów w linii wsporników pod spływy żeber.¹²

W odniesieniu do odsłoniętej w latach 80. XX w. kolumnienki z dwoma łukami arkadowymi – w kontekście obecnego odkrycia – można stwierdzić, że element ten został dostawiony do kamiennego muru świątyni i obecnie znalazł się w grubości opłaszczowania ścian kościoła. Należy zwrócić uwagę na różnicę w głębokości posadowienia kolumnienki w stosunku do opłaszczowania (ok. 27 cm) co może wskazywać jednak na występowanie filarów przyściennych.

Możliwe, że wykonanie kolumny z arkadkami związane było z wybudowaniem krypty (której lokalizacja została potwierdzona wcześniejszymi i obecnie uzupełnionymi badaniami) dla podkreślenia ważności pochówku i miejsca. Krypta w układzie wzdłużnym (równoległym do ścian nawy), przesklepiona, wykonana z cegły i kamienia wypełniona jest zniszczonymi pochówkami i relikami drewnianych trumien.

Na sklepieniu krypty wystawiono kamienny krąg o średnicy ok. 120 cm, wokół którego zachowały się płyty kamienne o wymiarach 40x40 cm, w regularnym układzie. Być może stanowią one pozostałość pierwotnej posadzki kościoła i wyznaczają poziom jego wnętrza (niższy od obecnego o około 50 cm).

W kolejnym etapie rozbudowy (Zamojscy – lata 60. XVII wieku), od strony wschodniej wzniesiono nad prezbiterium drugi dwukondygnacyjny szczyt, wsparty na krokwach. W dolnej kondygnacji umieszczono cztery dwułukowe blendy, w górnej ostrołukowe zwieńczenie ujęte po bokach wolutami i sterczynami. Budowa szczytu od strony wschodniej zapewne związana była z zamiarem wyeksponowania i podkreślenia znaczenia świątyni w widoku wschodnim - od rynku. Pierwotna lokalizacja eksponowanego szczytu gotyckiego w części zachodniej związana była z funkcjonującym od tej strony zamkiem.

Stylistyka formy i dekoracji szczytu wschodniego pozwala związać go z okresem XVII w. przebudowy. W trakcie tych prac budowlanych ściany zewnętrzne naw bocznych nadmurowano trzema warstwami cegły w celu wyprowadzenia nowego gzymsu wieńczącego.

Odsłonięcie i konserwacja gotyckiego lica murów kościoła wraz ze zmianą części szczytu w elewacji zachodniej w oparciu o analizy i w nawiązaniu do zachowanych gotyckich elementów i detali pozwolą na ekspozycję rzadko zachowanej na terenie Lubelszczyzny gotyckiej formy świątyni. Przeprowadzone w związku z prowadzonym remontem i konserwacją badania archeologiczne i architektoniczne poszerzają wiedzę o historii budowlanej obiektu i pozwalają zweryfikować część dotychczasowych ustaleń badawczych. Nadal trwające prace mogą przynieść kolejne istotne odkrycia.

¹² ustalenia z badań wykopaliskowych i nadzorów archeologicznych prowadzonych przez Stanisława Gołuba. Wyniki badań archeologicznych zostaną opracowane po zakończeniu prac.

Załączniki

Materiał przygotowany na konferencję:

„MIĘDZY GOTYKIEM A BAROKIEM – stan i potrzeby badań nad architekturą i sztuką XVI wieku w Europie Środkowej”, Janowiec 3-4 października 2008, uzupełniony o wstępne wyniki badań z roku 2009.

1953 – studenci ASP w Krakowie, badania na obecność polichromii (fragmenty odnalezionych i odkrytych polichromii prezbiterium i kaplice grobowe poddano konserwacji w latach 1965 – Śliwiński i 1971 – Wolscy).

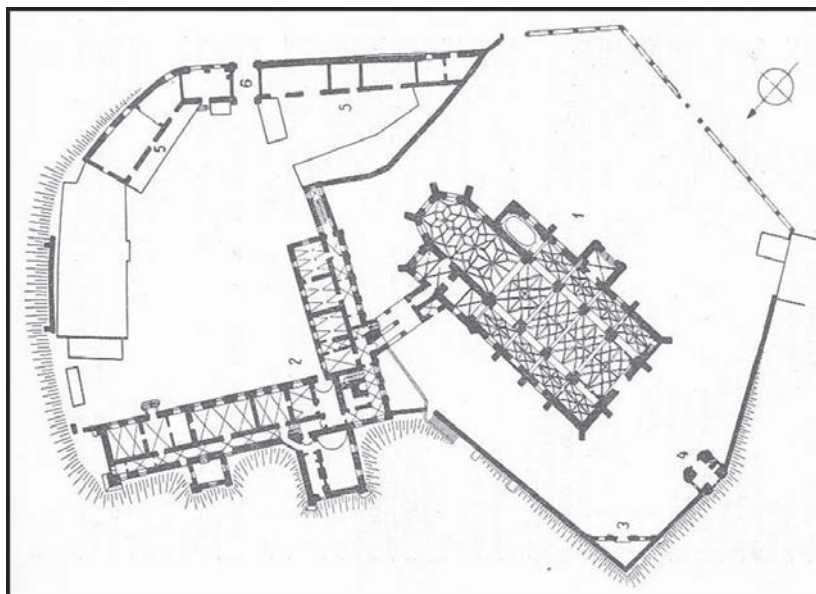
1985 – W. Koziejowski – badania architektoniczne ślepej arkady o formach architektury romańskiej oraz przy okazji badania archeologiczne (H. Siwkowa) zakres badawczy ograniczono (doprowadzenie kościoła do użytku przed świętami).

1986 – badania próbek pobranych z kamieni i zapraw (Penkala Barbara).

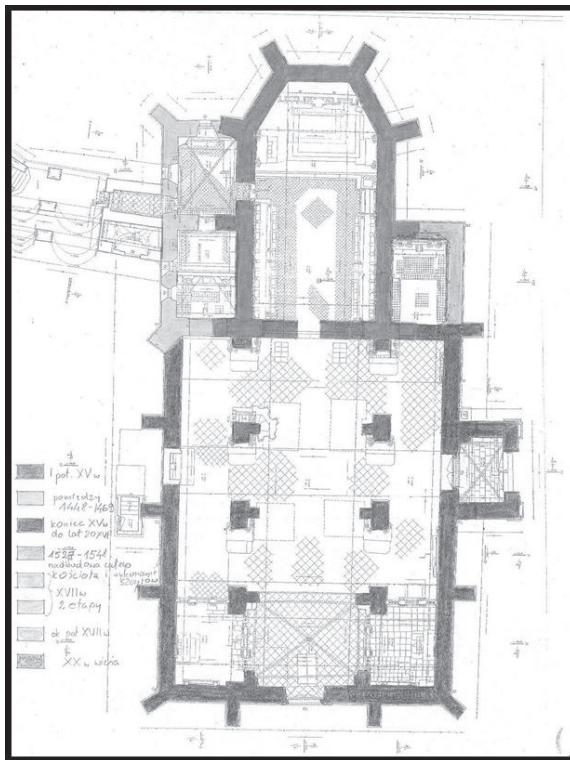
1987 – inwentaryzacja fotogrametryczna (zlecenie WKZ).

1991 – dokumentacja naukowo-historyczna – zalecenie jedynie wykonania badań architektonicznych na obecność polichromii w górnych partiach ścian i na sklepieniu nawy pd. (PKZ) Piondło.

Rysunki i zdjęcia

Ryc. 1. Schemat zabudowy zespołu klasztoru kanoników regularnych w Kraśniku.
Fig. 1. The scheme of canons regulars' church complex in Kraśnik.

Ryc. 2. Fazy rozbudowy kościoła kanoników regularnych w Kraśniku według ostatnich ustaleń badawczych.

Fig. 2. Development stages of canons regulars' church complex in Kraśnik according to recent researches.

Fot. 1. Widoczne fazy budowy kościoła - poddasze, ściana nawy południowej (mur kamienny - faza II, nadbudowa ceglana - faza III). H. Landecka, 2008.

Phot. 1. Visible stages of church erection - attic, wall of the southern aisle (stone wall - stage II, brick superstructure - stage III). H. Landecka, 2008.

Fot. 2. Krypta i fragment posadzki kamienna odkryte w nawie północnej kościoła. H. Landecka, 2008.

Phot. 2. The crypt and stone floor elements discovered In the northern aisle. H. Landecka.

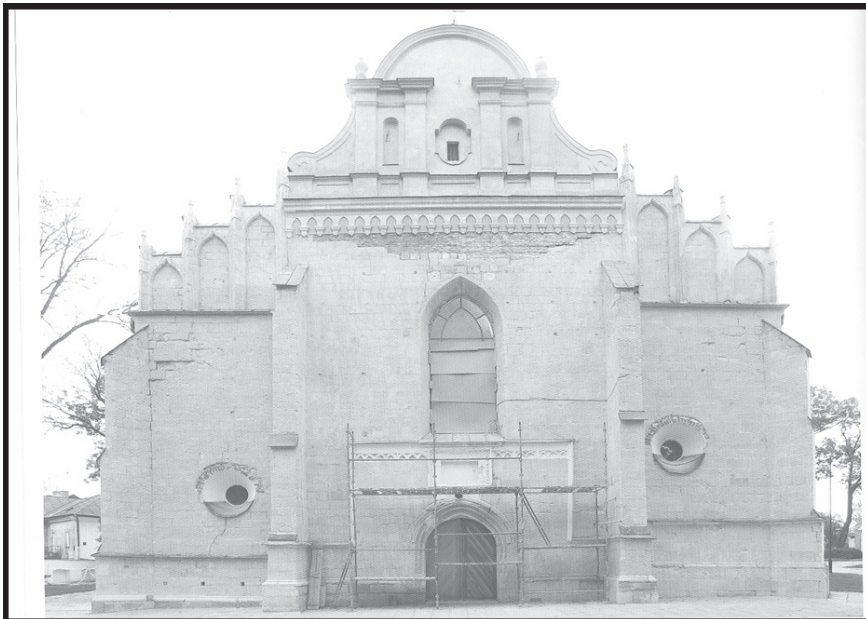
Fot. 3. Zachowane okno gotyckie na ścianie północnej, w poziomie poddasza prezbiterium. H. Landecka, 2008.

Phot. 3. Preserved gothic window at the northern wall, at the level of chancel attic.

Fot. 4. Odsłonięta kamieniarka gotyckiego okna w prezbiterium kościoła (ściana wschodnia).
H. Landecka, 2010.

Phot. 4. Exposure of gothic window In church chancel (the eastern wall).

Fot. 5. Fasada zachodnia kościoła w trakcie prac konserwatorskich. Widoczny zakres ingerencji w związku ze zmianą szczytu kościoła dokonaną w fazie IV. H. Landecka, 2008.

Phot. 5. Church western elevation during conservation works. Visible range of interference into church top changes in stage no. IV. H. Landecka, 2008.

Fot. 6. Fasada zachodnia kościoła w trakcie prac konserwatorskich po odtworzeniu szczytu gotyckiego. H. Landecka, 2010.

Phot. 6. Church western elevation during conservation works after reconstruction of gothic style top. H. Landecka, 2010.

Saint Virgin Mary Parish Church in Kraśnik – new research results after I phase of studies 2008-2009

Halina Landecka

*Lublin University of Technology, Faculty of Civil Engineering and Architecture,
Chair of Architecture, Urban Design and Spatial Planning*

Abstract: The town of Kraśnik is one of the oldest of its kind in the Lublin region – archaeological researches confirmed that that in the XIII century in the same place existed a settlement with castle and a church. Municipal rights were granted to Krasnik in 1377, when town was ruled by Gorajski family. A brick church was founded by Teczynski family around 1448. Today this is reflected by the chancel build around the altar from Gothic bricks, to which in the next phases vestry and

treasury has been constructed. In 1461 a n Canons Regular of the Lateran Order has been brought to Krasnik from Cracow. The Order extended the original structure and built a monastery. From stone blocks they erected main nave and church aisles and Gothic church was incorporated in the new form. Consecutive rebuilding continued in 1st half of XVI century (raising of church walls, new arches, Renaissance decorations, polychrome wall paintings, memorial chapels). After damages to the church caused by the wars with Sweden, it became a property of Zamoyski family, who rebuilt it in the Baroque style (new elevation copings, building of new chapel in which the foundation date remained – 1657). In the year of 1864 after the cessation of the Order, church has been taken under the control of Russian government. Damaged by fires it required renovations (front elevations, roof). In 1911 the last phase of modifications was recorded – extension to the clock tower. Church in Krasnik with its 600 years of history always attracted attention from architectural researchers and scientists. In 2007 renovation of front elevation commenced. Initial works on removing plaster revealed perfectly preserved stone blocks and details from the earliest phases of the construction (fragments of a Gothic arch, stone window framings, front walls). Conservatory and archaeological researches inside the church on the foundation, roof and elevation levels uncovered new architectural elements and therefore allowed to understand in more complete way the construction phases of the church. As the results of the research, a decision has been made to restore the Gothic form of the church (rarely found in Lublin region) and to expose the oldest brick front, stone contour with beautiful stepped facade, portal, high windows and architectural details from the II phase of construction. Research to reveal more about the history of church, monastery and the town itself continues along with reconstruction works.

Key words: Architectural research, conservation, Gothic, monastery, Canons Regular.